

До спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.044
у Національній академії внутрішніх справ,
03035, м. Київ, Солом'янська пл., 1

ВІДГУК

***опонента, кандидата юридичних наук Топорецької Зоряни Миколаївни
на дисертаційне дослідження Ламбуцької Тетяни Олександрівни
на тему «Процесуальний статус головуючого в судовому засіданні в
Україні», поданого на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08
«Право» за спеціальністю 081 «Право»***

Актуальність теми дослідження. Мета сучасного змагального кримінального процесу полягає у вирішенні кримінально-правового конфлікту, що виник між сторонами кримінального провадження (у справах приватного обвинувачення) або між обвинуваченим та державою (суспільством). Визначальну роль у забезпеченні швидкого і якісного вирішення цього конфлікту з метою забезпечення балансу між інтересами сторони обвинувачення та сторони захисту, а також реалізації завдань кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура відіграє саме суд в особі одноособового судді або ж колегії суддів. Адже саме головуючий суддя є тим безстороннім, незалежним і неупередженим арбітром, який забезпечує реалізацію стороною захисту та стороною обвинувачення наданих їм процесуальних прав за для доведення своєї правової позиції і як наслідок – вирішення кримінально правового-конфлікту в передбачений законом спосіб та передбаченими законом засобами.

Водночас попри численні реформи національного кримінального процесуального законодавства, досі нерозв'язаними залишаються проблеми регулювання процесуального статусу головуючого в судовому провадженні, його правовий статус, а також розуміння мети діяльності головуючого, способів реалізації наданих повноважень, а також його роль у забезпеченні реалізації сторонами своїх повноважень по доведенню своєї правої позиції, оцінці доказів та формулювання рішення, яке покликане забезпечити вирішення такого конфлікту між сторонами процесу. Як показує проведений Т. О. Ламбуцькою аналіз емпіричного матеріалу багато суддів, прокурорів, адвокатів досі мислять застарілими категоріями, що метою кримінального провадження є встановлення об'єктивної істини, а не знаходження компромісу між вимогами сторони обвинувачення та захисту, що не сприяє ефективному здійсненню правосуддя.

З огляду на це дисертаційне дослідження Т. О. Ламбуцької, спрямоване на дослідження процесуального статусу головуючого в судовому засіданні в Україні якраз в умовах змагального кримінального процесу, формулювання визначення поняття та юридичного змісту процесуального статусу головуючого в судовому засіданні; висвітлення повноважень головуючого в підготовчому судовому провадженні; виокремлення особливості повноважень головуючого в судовому провадженні першої інстанції під час застосування заходів забезпечення до учасників судового розгляду; характеристику повноважень та ролі головуючого під час розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; виокремлення ролі головуючого під час розгляду кримінального провадження колегіально, а також судом присяжних без сумніву є **актуальним**.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Структура дисертаційного дослідження повною мірою розкриває поставлені завдання, об'єкт та предмет дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики, забезпечує логічну

послідовність викладення матеріалу та системний характер наукового дослідження.

Об'єкт дослідження визначений як кримінальні процесуальні відносини, що виникають у сфері здійснення правосуддя, між головуючим і суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності в судовому провадженні суду першої інстанції, предметом дослідження є процесуальний статус головуючого в судовому засіданні суду першої інстанції. Вказані об'єкт і предмет дослідження окреслюють проблемні питання процесуального статусу головуючого у кримінальному судочинстві України.

Перелік обраних для дослідження питань, змістовне описання викладеного матеріалу, застосовані методи дослідження та зроблені дисертанткою висновки в цілому дають можливість встановити сутність та значення вивчених проблем та вказують на завершеність наукового дослідження та його зв'язок із відповідними програмами та планами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26 грудня 2017 року № 28/1).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 жовтня 2018 року (протокол № 17) і схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 826, 2018 рік).

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечені: 1) логічною побудовою об'єкту, предмету, завдань, структури та методики дослідження; 2) значною кількістю

опрацьованих вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з кримінального процесу, кримінального права, теорії права тощо; 3) широкою репрезентативною та вагомою емпіричною базою дослідження у вигляді статистичних даних офіційної судової адміністрації за період 2016–2019 років, узагальнених аналітичних матеріалів Вищої ради правосуддя, судової практики українських та іноземних судів, а також Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також результатів проведеного анкетування та інтерв'ювання практичних працівників – 50 суддів, 30 слідчих суддів, 30 прокурорів, 30 секретарів судового засідання, 20 адвокатів, 20 перекладачів і 20 експертів.

Оцінка змісту дисертації. Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений внутрішньо узгодженою **структурою** дисертаційної роботи, яка забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та засвідчує системний характер наукового дослідження. **Мета** дисертаційного дослідження сформульована дисертанткою досить лаконічно, чітко і вдало та полягає в розробленні й аргументуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій стосовно процесуального статусу головуючого в судовому засіданні суду першої інстанції, а також формулюванні науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на подальше вдосконалення процесуального законодавства і практики його застосування в контексті предмета дослідження. Відповідно до поставленої мети було чітко сформульовано та розкрито завдання дисертаційного дослідження.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що основні положення та висновки, які виносить авторка на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни.

Змістовне наповнення дисертації має достатньо високий теоретичний та науково-методологічний рівень виконання поставлених завдань. Теоретичний підхід надав можливість авторці аргументовано визначити власну позицію щодо низки питань предмета дослідження. Безумовною перевагою роботи є логічність і послідовність викладення матеріалу.

Спочатку авторка аналізує історичні передумови та джерела регулювання процесуального статусу головуючого в судовому засіданні, стан наукового дослідження його проблем. Після цього вона досліджує поняття та юридичний зміст процесуального статусу головуючого в судовому засіданні. Далі переходить до узагальнення міжнародного досвіду щодо процесуального статусу головуючого в судовому засіданні; повноважень головуючого в підготовчому судовому провадженні; повноважень головуючого в судовому провадженні першої інстанції під час застосування заходів забезпечення до учасників судового розгляду; повноважень та ролі головуючого під час розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; ролі головуючого під час розгляду кримінального провадження колегіально, а також судом присяжних; гарантій та відповідальності як інструментів забезпечення законності безперешкодного виконання головуючим своїх функцій у судовому провадженні.

Дисертантка чітко окреслює основні проблеми правового регулювання процесуального статусу головуючого в судовому засіданні, що дає можливість запропонувати шляхи їх вирішення шляхом формулювання пропозицій щодо удосконалення змісту норм чинного КПК України (п. 2, п. 27 ч. 1 ст. 3; ч. 2 ст. 131; ст. 226; ч. 3–8 ст. 321 КПК України).

Використані дисертанткою різноманітні методи дослідження дали можливість сформулювати наукові положення, висновки та рекомендації, що характеризуються новизною, а пропозиції по удосконаленню чинного кримінального процесуального законодавства вказують на прикладний характер роботи. Так, у процесі дослідження дисертантка вдало використовує комплекс методів: формально-логічний, історико-правовий, структурно-системний, діалектичний, формально-юридичний, компаративістський (порівняльно-правовий), догматичний (логіко-юридичний), соціологічний, системний, метод аналізу словникових визначень, статистичний, індукції, що дало змогу всебічно вивчити предмет дослідження та сформулювати обґрунтовані та науково достовірні висновки й пропозиції.

Дисертантка на належному науковому рівні аналізує теоретичний і нормативно-правовий матеріал, формулює обґрунтовані висновки, застосовує різні методи наукового пізнання, веде коректну наукову дискусію.

Наукова новизна дисертації Т. О. Ламбуцької визначається тим, що за характером і змістом розглянутих питань ця дисертація є першим в Україні монографічним науковим дослідженням, у якому здійснено комплексне та системне дослідження практичних проблем регламентації процесуального статусу головуючого в судовому засіданні в Україні. В роботі сформульовано ряд важливих для теорії та практики кримінального процесу понять, положень, висновків та рекомендацій, до найголовніших із яких можна віднести: вперше аргументовано доцільність законодавчо визначити повноваження головуючого судді одноособово вирішувати процедурні питання кримінального провадження в суді, які не стосуються винесення вироку (розгляд клопотань тощо); обґрунтовано необхідність законодавчо визначити критерії віднесення певних дій учасників судового провадження до таких, що можуть бути визнані виявами неповаги до суду.

Запропоновано удосконалення норм Кримінального процесуального кодексу в частині визначення поняття головуючого та його процесуального статусу під час судового розгляду. У дисертаційному дослідженні дістали подальшого розвитку важливі наукові положення щодо ретроспективного аналізу генезису процесуального статусу головуючого в судовому засіданні.

Практичне значення можуть мати пропозиції авторки стосовно доцільності вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в напрямі узгодження його з європейськими вимогами й стандартами, а саме пропозиції доповнити ч. 2 ст. 131 КПК України такими заходами забезпечення кримінального провадження, як попередження та видалення із залу судового засідання порушників правил поведінки під час судового розгляду, що сприятиме забезпеченню належного порядку й ефективності судового розгляду.

Обґрунтованою видається пропозиція закріпити на законодавчому рівні обов'язок головуючого стосовно контролю за обов'язковою участю прокурора,

обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішують питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника з умовою попереднього огляду фізичної особи, стосовно якої вирішують питання про застосування примусових заходів медичного характеру лікарями-психіатрами для з'ясування можливості її участі в судовому розгляді. Адже, як показує здійснений дисертанткою аналіз судової практики щодо застосування примусових заходів медичного характеру трапляються випадки розгляду справ у порядку кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру за відсутності захисника, прокурора й навіть фізичної особи, стосовно якої вирішують питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Крім того, практичне значення можуть мати пропозиції дисертантки щодо доповнення ст. 321 КПК України частинами ч. 3 третьою такого змісту: «головуючий в судовому засіданні суду першої інстанції уповноважений забезпечувати проведення й завершення розгляду кримінального провадження протягом розумного строку» та ч. 4 у такій редакції: «головуючий в судовому засіданні суду першої інстанції щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснює контроль за обов'язковою участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника з умовою попереднього огляду фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру лікарями-психіатрами з метою з'ясування можливості її участі у судовому розгляді»; а також пропозиції, що: «питання тримання обвинуваченого під вартою та інші процедурні питання кримінального провадження в суді, які не стосуються винесення вироку (розгляд клопотань тощо), вирішуються головуючим суддею одноосібно».

Слушними видаються міркування авторки щодо визначення процесуальних прав головуючого в судовому засіданні як переліку закріплених у кримінальних процесуальних нормах дозволених або альтернативних

можливостей, необхідних головуючому для реалізації покладених на нього завдань і функцій з головування в судовому провадженні; процесуальних обов'язків головуючого в судовому засіданні як встановлених кримінальними процесуальними нормами та забезпечених державою виду і міри належної (або необхідної) поведінки головуючого, спрямованих на добросовісне здійснення ним своїх процесуальних прав й окремих процесуальних дій з метою досягнення завдань судового провадження.

Слушною є пропозиція щодо доповнення КПК України ч. 1 ст. 3 пунктом 27 із визначенням поняття суддівського розсуду (дискреції) у такій редакції: «суддівський розсуд – це різновид правозастосовчої діяльності суду, що здійснюється в регламентованому законом порядку та полягає в здійсненні з підстав, визначених законом, вибору з декількох рівнозаконних альтернатив найбільш ефективної (дієвої), з огляду на визначені законом мету, завдання, принципи кримінального провадження, його конкретні обставини та сформовану доказову базу, а також керуючись морально-правовими категоріями справедливості, добросовісності, розумності та пропорційності».

Слушною є наукова ідея, за якою за критерієм виду судового провадження процесуальний статус головуючого в судовому провадженні з розгляду кримінальних справ можна класифікувати на такі види: процесуальний статус головуючого в судовому провадженні в суді першої інстанції; процесуальний статус головуючого в судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному порядку; процесуальний статус головуючого в судовому провадженні з перегляду судових рішень у касаційному порядку; процесуальний статус головуючого в судовому провадженні з перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами; процесуальний статус головуючого в судовому провадженні з перегляду судових рішень за виключними обставинами; залежно від етапу судового провадження на: процесуальний статус головуючого в підготовчому судовому провадженні; процесуальний статус головуючого в судовому розгляді; процесуальний статус головуючого під час ухвалення та проголошення судового рішення.

Слід зазначити, що окремі пропозиції авторки вже сформульовані в зареєстрованому проекті Закону України реєстр. № 3061 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо посилення гарантій захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні)» від 12 лютого 2020 року, що свідчить про практичне значення висловлених нею пропозицій, адже визначені ним права й обов'язки неповнолітніх під час розгляду кримінальних проваджень прямо кореспондують правам й обов'язкам головуючого в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, деталізуючи повноваження головуючого.

Висновки і пропозиції теоретичного та практичного спрямування є досить переконливими й обґрунтованими. Авторка, добре орієнтується в сучасних проблемах теорії і практики кримінального процесуального права. Дисертантка виявила глибокі знання під час вивчення наукової літератури та нормативно-правових джерел (конвенцій, конституцій, кодексів, законів, підзаконних актів тощо) з кримінального процесуального права і суміжних галузей науки. Цінними для теорії кримінального процесуального права та практики його застосування є також результати компаративістського дослідження, здійсненого в дисертації.

Все це дозволяє зробити висновок, що структура роботи, виклад її тексту, оформлення здійснені відповідно до вимог, які висуваються до дисертацій.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 12 наукових публікаціях, з яких 6 є статтями, що опубліковані у фахових виданнях, з них 1 – в зарубіжному науковому виданні, 1 – в зарубіжній колективній монографії та 6 тезами виступів на наукових й науково-практичних, зокрема, всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, викладені в дисертації, а також сформульовані висновки та пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані у: *законотворчій діяльності* – під час внесення пропозицій щодо змін і доповнень до КПК України з метою вдосконалення регламентації

процесуального статусу головуючого в судовому засіданні суду першої інстанції; *практичній діяльності* – у процесі розгляду кримінальних проваджень у судах першої інстанції; *у навчальному процесі* – під час підготовки навчальних і науково-методичних програм, написання окремих розділів (глав) підручників, навчальних посібників, лекцій, тематичних планів, тестових завдань; *у науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних положень стосовно процесуального статусу головуючого у судовому засіданні в Україні, а також у процесі підготовки монографій та статей з кримінальних процесуальних дисциплін.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Т. О. Ламбуцької на тему «Процесуальний статус головуючого в судовому засіданні в Україні як самосійного наукового дослідження з актуальної і важливої для науки та практики проблеми.

Водночас, не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи в цілому, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачкою під час прилюдного захисту, зокрема:

Загалом оцінюючи позитивно рецензовану роботу, слід висловити певні зауваження щодо аналізованої дисертації:

1. У підрозділі 1.1. в частині генезис процесуального статусу головуючого в судовому засіданні авторка в назві не уточнює, за який період історичного розвитку і на якій території досліджується генезис становлення цього правового інституту. Виходячи з назви дисертаційного дослідження: «Процесуальний статус головуючого в судовому засіданні в Україні» доцільно було б в назві підрозділу уточнити, що генезис процесуального статусу головуючого в судовому засіданні досліджувався на території (землях) сучасної держави Україна, адже дисертанткою досліджується історія розвитку процесуального статусу головуючого на території інших держав в історичні періоди, коли України як держави не існувало.

2. Авторкою розкрито питання процесуального статусу головуючого під час судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції, в тому числі щодо неповнолітніх, під час застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також під час колегіального розгляду кримінального провадження та розгляду судом присяжних. Водночас, на думку опонента, дослідження було б більш глибоким, якби авторка додатково розкрила питання особливостей процесуального статусу головуючого під час особливих порядків кримінального провадження та окремих особливостей судового розгляду, зокрема, під час спрощеного провадження щодо кримінальних проступків, кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, кримінального провадження на підставі угод тощо.

3. У підрозділі 1.2. поняття та юридичний зміст процесуального статусу головуючого в судовому засіданні авторка зазначає, що процесуальний статус є різновидом правового статусу (с. 53). На с. 171 дисертанткою надано визначення процесуального статусу як сукупності спеціальних прав, обов'язків, інтересів, заборон, обмежень, гарантій, повноважень судді, у зв'язку з чим потребує уточнення авторкою під час прилюдного захисту співвідношення юридичного змісту понять правовий та процесуальний статус головуючого.

Крім того, авторка не наводиться приклад з норм чинного КПК України чи законодавства зарубіжних країн щодо таких елементів процесуального статусу головуючого як інтереси, заборони, обмеження головуючого, у зв'язку з цим хотілось би почути приклади таких елементів процесуального статусу під час прилюдного захисту.

4. Надана автором наукова дефініція присяжного (с. 17-18), на думку, опонента, виходить за межі предмета дослідження.

5. Не достатньо обґрунтованою видається пропозиція щодо удосконалення положень КПК України, згідно з якими визначається коло повноважень головуючого в судовому провадженні першої інстанції. Зокрема, доцільно було б більш чітко зазначити, які саме повноваження пропонується надати, і навести їх перелік.

Проте зазначені опонентом зауваження і побажання мають переважно дискусійний характер, відображають власну наукову позицію й можуть слугувати підставою для наукової полеміки під час прилюдного захисту дисертації і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Дисертація Ламбуцької Тетяни Олександрівни на тему «Процесуальний статус головуючого в судовому засіданні в Україні», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну наукову проблему, яка має важливе значення для науки кримінального процесуального права, та практики кримінального процесу України, на підставі чого авторкою внесено змістовні пропозиції стосовно вдосконалення КПК України та практики його застосування.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично й літературно грамотною мовою. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені чітко, стисло та логічно, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Дисертація відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор, – Ламбуцька Тетяна Олександрівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – «Право» за результатами прилюдного захисту.

Опонент:

**Заступник керівника секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань фінансів, податкової
та митної політики,
кандидат юридичних наук**

Зоряна ТОПОРЕЦЬКА

